

УДК 378.147:34

Валентина СМІРНОВА
м. Київ**"Юридична клініка" як форма реалізації інтегрованого підходу до
структурування змісту правових знань**

У статті проаналізовано одну з форм реалізації проблеми інтегрованого підходу до структурування змісту правових знань при підготовці майбутніх фахівців юридичного профілю. Автором статті зазначені передумови виникнення терміну "юридична клініка", запропоновано використання методів, що зробить більш ефективним процес навчання і засвоєння студентами основних категорій права, правових понять, розглянуто досвід практичного застосування здобутих знань, що здатне глибоко вплинути на рівень правової культури кожної конкретної особистості.

Розвиток України, як самостійної та незалежної держави, невід'ємно пов'язаний із процесами Європейської інтеграції. Саме тому кожен свідомий громадянин має розумітись на фундаментальних цінностях західної культури, таких як: парламентаризм, права людини, права національних меншин, лібералізацію, свободу пересування, свободу отримання освіти будь-якого рівня та інше, що є невід'ємним атрибутом громадянського демократичного суспільства. Разом із політичними й соціокультурними трансформаціями в Україні відбувається модернізація освітньої галузі, що націлена на підготовку конкурентоспроможних фахівців, як на внутрішньому так і на європейському ринках праці. Це зобов'язує вітчизняних науковців глибше аналізувати тенденції в європейській та світовій освіті.

Процес реформування системи освіти в державі спрямований на вдосконалення й підвищення рівня її якості, що обумовлюється процесами глобалізації та потребами формування позитивних умов для індивідуального розвитку особистості, її соціалізації та самореалізації в цьому світі.

Аналіз сучасної психолого-педагогічної літератури засвідчив зростання уваги вчених до інноваційних форм та методів навчання. Як зазначає С.О.Сисоєва, забезпечення творчого розвитку особистості – найважливіше завдання всіх світових освітніх систем. Одним із головних напрямів гуманізації освіти є спрямування навчального процесу на формування, розвиток і саморозвиток суб'єктів педагогічної взаємодії.¹ Тому, реалізація інтегрованого підходу до структурування змісту правових знань в умовах професійно-педагогічного коледжу потребує творчого підходу в процесі впровадження інноваційних форм та методів навчання для створення сприятливих умов в отриманні достатньо високих якісних показників при вивченні правових знань, як у студентів, що навчаються за спеціальністю "Правознавство", так і за іншими спеціальностями.

Правова система в сучасній державі стає все більш складною, а суспільство, у свою чергу, усе більш розширюється. Зростає кількість тих громадян, які незможні дозволити собі кваліфіковану платну юридичну консультацію,

¹ Сисоєва С.О. Основи педагогічної творчості: Підручник. – К.: Міленіум, 2006., С.12.

навіть пораду від юриста. Разом із тим зростає попит на безоплатну юридичну допомогу, яку, у межах навчального процесу й під керівництвом викладача, можуть надавати студенти. Формулюючи основні цілі студентського консультування виділимо принаймні дві: перша та основна - навчальна. Вона полягає у тому, що студенти, які засвоїли певний об'єм знань і здали заліки з різних навчальних дисциплін, мають шанс, інтегруючи ці знання та здобутий досвід, використати їх у практичній ситуації, допомагаючи іншим студентам, що не мають відповідного рівня юридичної підготовки чи дорослим, що не в змозі оплатити кваліфіковану юридичну консультацію. Таким чином, досягаємо другої мети - благочинної, що виховує в студентів почуття людяності, відповідальності, професійної коректності.

У сучасних наукових працях досить часто термін "юридична консультація" замінюється терміном "юридична клініка", що до навчального процесу. Сьогодні досить складно з'ясувати, яким чином, де й коли з'явився термін "юридична клініка" (синонім "правничка клініка"). Термін "юридична клініка" походить від англійського терміну "Badu clinic". Щодо характеристики самого терміну "клініка" (грец. Ііпісе - лікування), то він означає лікувально-профілактичний заклад для стаціонарного лікування хворих та проведення викладацької та науково-дослідної роботи.² Науковці вважають, що термін є похідним від американського поняття "Legal clinics", що означає - центр, де відбувається юридична практична допомога малозабезпеченим верствам населення та термін, що вносить соціальний аспект до вивчення права.³ Можливо підібрати і український варіант такого терміну. Наприклад, "громадська приймальня", "практичний курс" - але ці терміни не відображають суті явища. Окрім того, інтернаціоналізація права змушує використовувати усталену світову термінологію.

Сучасні дослідники зауважують, що юридична клініка як заклад виникла в результаті переосмислення методики підготовки майбутніх фахівців - правників. Практика традиційного навчання засвідчує, що викладання теорії правових наук навіть найкращими спеціалістами не може забезпечити всього комплексу знань і навичок, особливо, навчити студентів застосовувати ці знання в практичній роботі, навчити вмінню спілкуватись, приймати рішення. Як наслідок - брак уваги з боку потенційних роботодавців.⁴ Тому стає можливим сформулювати основні завдання, щодо запровадження діяльності юридичної клініки:

1. Навчати студентів-правників практичній роботі, спілкуванню з клієнтами та майбутніми колегами;
2. Надавати безоплатну юридичну допомогу соціально не захищеним верствам населення;
3. Допомагати студентам у майбутньому працевлаштуванні та адаптації до майбутньої професійної діяльності;
4. Популяризувати юридичні клініки серед освітніх закладів, що готують правників, передавати та вдосконалювати досвід організації роботи.⁵

² За ред. Прохимова А.М. Советский энциклопедический словарь, изд. 3, 1984.

³ Молібог С., Павленко Д., Браун Д. Юридична клініка. - К.: 2002. - 104 с. - С.7.

⁴ Там само- С.8.

⁵ Молібог С., Павленко Д., Браун Д. Юридична клініка. - К.: 2002. - 104 с. - С.8.

Клініка викладання права (клініка на зразок "Street Law/ Живе право") - це цікавий варіант клініки, який у сьогоденні час отримує все більш широке розповсюдження серед вищих навчальних закладів, у тому числі на юридичних факультетах університетів у Центральній і Східній Європі, Росії, на Кавказі, у Центральній Азії, Монголії. На відміну від традиційних освітянських форм навчання у вищих навчальних закладах, коли основна увага приділяється вивченню права і законів, клінічні програми (в тому числі програма клініки викладання права) розробляються для того, щоб надати студентам можливість виробити і тренувати основні навички, які необхідні майбутньому правнику.⁶ В багатьох напрямках клінічні програми подібні до програм практичної освіти, які працюють у країнах Центральної і Східної Європи. Однак у таких клініках, як клініка викладання права, дуже велика увага приділяється підготовці студентів до практичної роботи й контролю за їх роботою.

Термін "Вуличне право" з'явився вперше в США в студентському середовищі. Саме тоді виникла ідея започаткувати курс "практичного права" в простих, непривілейованих школах, що мав принести користь у повсякденному житті простим людям ("людям вулиці"). Ініціатива студентів полягала в запровадженні практичного правового курсу з інформацією про те, як можна запобігти юридичних проблем, і що треба робити, якщо проблеми виникли. У наступному році "Вуличне право" вже запропоновувалось в якості акредитованого (включеного в навчальний план) університетського курсу, відкритого для інших студентів-юристів⁷.

У 2000 році клініки викладання права (клініки типу "Вуличне право") працювали при 38 юридичних факультетах у США при більше ніж 20 юридичних вузах в інших країнах, включаючи більшість країн Центральної, Східної Європи, і країнах, що з'явилися після розпаду колишнього Радянського Союзу. В даний час клініки викладання права працюють при вищих навчальних закладах Росії, Польщі, Болгарії, Угорщини, Литви, Латвії, Казахстану, України, Албанії і Білорусії.⁸

Основна стратегія змісту програми роботи клініки побудована на інтеграції отриманих знань шляхом застосування інтерактивних методів. Використовуються методи викладання, які сприяють активній участі студентів у дискусіях, дебатах, імітаціях, учбовому суді та інших заходах. Ці методи підвищують динаміку засвоєння знань, дуже демократичні по характеру, дозволяють краще зрозуміти правову систему і закони держави. Беручи участь у таких заходах, студенти здобувають уміння та навички захищати свою позицію по справі, робити зрозумілі і короткі презентації, практично мислити і вміти вирішувати проблему, що виникла, відповідати за роботу команди і за себе особисто.

"Класична модель" клініки викладання права при вищому навчальному закладі має наступні характеристики:

- а) робота відбувається за програмою, розробленою викладачами-кураторами, згідно визначених напрямів роботи;
- б) студенти-правники отримують залік, подяки за участь у роботі та беруть участь в програмі на добровільних засадах;

⁶ Felisa Tibbitts Manual on street law-type teaching clinics at law faculties. - Hungary, 2001. - 92-p P- 8.

⁷ Там само - С.10.

⁸ Там само-С. 15.

в) студенти-правники готуються викладати курс практичного права, слухачам, які не претендують на оволодіння професією юриста;

г) студенти-правники працюють з різними категоріями громадян, які потребують юридичної допомоги;

д) до занять по праву можуть бути залучені спеціалісти, які володіють спеціальними знаннями, такі як практикуючі юристи чи представники міліції.

Основну користь клініка викладання права приносить самим студентам-юристам. На відміну від запровадження традиційного переліку навчальних дисциплін, на яких студенти повинні лише вивчати право і закони, в клініках, подібних до цієї, студенти мають можливість інтегрувати здобуті знання з "реальним життям", здобуваючи при цьому безцінний фаховий досвід. Таким чином, робота в юридичній клініці наближує студента до роботи з "реальним клієнтом". Клініки викладання права мають суттєву відмінність від юридичних консультацій, тому що студенти-юристи націлені не лише на надання юридичної допомоги, а на просвітницьку роботу з населенням, щодо вивчення й розуміння права та законів, що застосовуються в повсякденному житті.

Студенти відмічають у своїх коментарях, що клініки викладання права є одними з самих важких і той же час самих справжніх практичних курсів у навчальному закладі.⁹ Зазначимо основні переваги, які отримують студенти, працюючи в клініці:

- Бажання отримати підвищений рівень інтегрованих знань, для їхнього застосування на практиці, щоб бути оптимально компетентним та обізнаним, максимально корисним;
- уміння працювати в команді;
- здобуття практичних навичок у підготовці справи і моделювання ігрових ситуацій в організації учбового суду ;
- уміння зв'язати зміст права і закону з проблемами сучасної політики;
- уміння знаходити джерела правової інформації, включати інформацію, якої немає в підручниках;
- уміння доступною мовою пояснити правові поняття пересічним громадянам;
- уміння задавати питання і відповідати на них;
- формування почуття відповідальності, навичок планування і імпровізації;
- досвід роботи у великих групах людей;
- здобуття почуття солідарності і співчуття по відношенню до проблем інших людей, і особливо, щодо незахищених верств населення;
- знайомство з суспільними проблемами і їх розуміння та аналіз;
- підготовка до майбутньої професійної діяльності;
- формування впевненості в собі і почуття задоволення від участі в важливому соціальному проекті.

Ці вміння, навички і знання дуже важливі для подальшої кар'єри юриста або спеціаліста в іншій суміжній галузі, наприклад для майбутнього викладача чи адміністратора.

Викладачі навчальних закладів і самі навчальні заклади, де були розроблені та організовані клінічні програми викладання права, виявили, що ці прог-

⁹ Felisa Tibbitts Manual on street law-type teaching clinics at law faculties. - Hungary, 2001. - 92-pg Pg- 21.

рами є ефективними в різних напрямках освітньої діяльності.¹⁰ У деяких випадках програми клініки викладання права доповнюють інші навчальні програми правової освіти, яка існує в навчальному закладі. В інших випадках програма клініки викладання права являється єдиною програмою клінічного типу. Для навчальних закладів і їх викладачів основними перевагами клінічних програм є наступне:

- клінічні програми дозволяють краще підготувати студентів до практичної роботи;
- викладачі навчальних закладів, що працюють у клініках викладання права, мають можливість глибше розібратись в процесах викладання і освіти;
- в тих випадках, коли клінічні програми оцінюються, навчальні заклади й їх викладачі можуть продемонструвати ефективність своєї роботи;
- викладачі і студенти матимуть можливість працювати з різними категоріями громадян (за віком, соціальним статусом, тощо);
- клініки викладання права приносять навчальним закладам підтримку зі сторони суспільства, і стимулюють інтерес абітурієнтів до спеціальності, що вони обирають;
- навчальні заклади мають змогу встановлювати зв'язки з іншими державними та недержавними організаціями про співпрацю;
- клінічні програми дозволяють реалізувати соціальні функції юридичної професії;
- навчальні заклади, викладачі, студенти мають можливість дізнатись як право й закони сприймаються людьми, і як вони впливають на їх повсякденне життя.¹¹

Населення отримує велику користь від благодійної роботи клінік викладання права. Клініки практикують направлення студентів – юристів на консультування учнів у загальноосвітніх та професійно-технічних навчальних закладах. Учні відносяться до студентів і запропонованих ними занять та консультацій з великою довірою, і знання отримані учнями за допомогою інтерактивних методів навчання сприймаються більш достовірно і якісно.

Роль правової освіти полягає в підвищенні вагомості громадянської позиції в житті суспільства, клінічні програми сприяють зростанню фахового досвіду, інтеграції набутих знань та навичок майбутніх фахівців. Учні, що отримують консультації від студентів, задіяних у клінічних програмах, ознайомлюються з правовими нормами в руслі їх практичного застосування, отримують уяву про роль суспільних діячів і про свою роль у формуванні політичного майбутнього своєї держави.

У рамках роботи клініки викладання права студенти можуть практикувати в школах, на семінарах для безробітних, непрацевдатних громадян, громадських приймальнях для різних верств населення. Ці суспільні установи мають отримувати корисний досвід від того, що вони співпрацюють з навчальними закладами, приймаючи при цьому участь у підготовці майбутніх фахівців.¹² Теоретично немає обмежень, щодо того де саме студенти можуть надавати юридичні

¹⁰ Юридические клиники в России. Справочник. М, 2002. - 432 с.

¹¹ Felisa Tibbitts Manual on street law-type teaching clinics at law faculties. - Hungary, 2001. - 92-pg

¹² Юридические клиники в России. Справочник. М, 2002. - 432 с - С.141.

консультації обмеження визначені лише недостатністю часу та ресурсів.¹³ Покладаючись на досвід роботи, треба зауважити, що клієнти, слухачі клініки отримують:

- знання та розуміння правових норм і прав людини, які мають безпосереднє відношення до їх повсякденного життя;
- позитивний досвід знайомства з правом і законами;
- прямий контакт з майбутніми фахівцями, запрошеними спеціалістами, викладачами;
- можливість навчатися на основі інтерактивних методів, які для деяких слухачів можуть бути новим і цікавим засобом навчання.

Інтерактивні методи є центральним елементом програми, так як вони мають найбільший вплив на студентів і учнів. У минулому перевага надавалась методам навчання де єдиним авторитетом у навчальному процесі був викладач. Програма клініки на зразок "Вуличне право" розрахована на співпрацю в процесі навчання викладачів, студентів, учнів, громадських організацій, тощо.

Повага до індивідуальних прав і обов'язків, охоплюючи всіх учасників клініки, лежить в основі клінічної етики. Правова освіта озброює вмінням знаходити юридичні інструменти для вирішення проблем із вірою в ефективність власних дій, а також розвиває почуття власної гідності.

Вважасмо за необхідне описати загальні адміністративно-організаційні принципи роботи клінік викладання права. Можна виділити декілька загальних принципів створення клініки на зразок "Вуличне право", які можуть бути застосовані до клінік будь-якого типу:

1. Студент може працювати тільки під керівництвом викладача, який безпосередньо приймає участь у розробці клінічної програми, і керівництво цього викладача повинно бути неформальним.
2. Викладач навчального закладу, що скеровує роботу студентів, має не менше трьох-чотирьох раз повинен бути присутнім на заняттях, які веде студент і повинен оцінити його роботу.
3. Студенти старших курсів, які засвоїли відповідний об'єм знань, можуть бути допущеними до самостійної роботи в клініці. Якщо необхідно, студент братиме участь у додатковому тренінгу, або вивчати матеріал курсу "Вуличне право", які відповідають направленості суспільної установи, де студент буде практикувати.
4. Викладач навчального закладу повинен розробити навчальну програму клінічного курсу. Повинні бути розроблені рекомендації для студентів, щодо розробки методик викладання відповідних тем, застосовуючи інтерактивні методики навчання.
5. Студент повинен скласти відповідний план роботи та узгодити його з викладачем.
6. Студент, закріплений за загальноосвітнім навчальним закладом або іншою суспільною установою в якості консультанта, повинен співробітничати з вчителями та іншими співробітниками школи, установи, тощо.
7. Об'єктивно важливим є залучення до занять запрошених спеціалістів людей із спеціальними знаннями і практичним досвідом, наприклад, адво-

¹³ Felisa Tibbitts Manual on street law-type teaching clinics at law faculties. - Hungary, 2001. - 92-pg Pg- 52.

катів, прокурорів, урядових чиновників і політиків.

8. Необхідно постійно підвищувати і критично осмислювати рівень роботи клініки через організацію і участь в семінарах, конференціях, дискусіях за круглим столом, а також за допомогою інших методів.

В клініках також можливо розглядати питання щодо заохочення студентів до участі в спеціальних позакласних заходах за участю інших студентів, що не входять до складу клініки. Прикладом можуть бути інсценування судових процесів (учбові суди), відвідання судових засідань, або спеціальні проекти для однолітків з актуальних соціальних проблем. Студенти в цьому процесі можуть бути гарними організаторами, прекрасно планувати і координувати роботу по проведенню спеціальних навчальних заходів.

Студентам - консультантам необхідно оволодіти вмінням:

- роботи з великою групою та малою групами.
- комунікативних навичок (виступ перед аудиторією, проведення дискусій, заохочення до роботи всіх учасників заходів).
- підмічати динаміку групи.
- визначати і заохочувати запрошених спеціалістів, включаючи однолітків-студентів.

Ми поділяємо думку І.А. Зязюна, що Україна прагне до лідерства у світовому просторі. Грунтуватися це прагнення може лише на тому знанні, яке відповідає світовим стандартам і випереджує їх, яке зумовлює реалістичну політику дії і зреалізує її практично.¹⁴ Таким чином, на відміну від традиційних освітянських форм навчання, коли основна увага приділяється вивченню права і законів, клінічні програми (в тому числі програма клініки викладання права) розробляються для того, щоб надати студентам можливість реалізувати на практиці інтегрований підхід до структурування правових знань, тренувати основні професійні вміння та навички, які необхідні майбутньому фахівцю у професійній діяльності, володіти інформацією про те, як можна запобігти юридичних проблем, і що треба робити, якщо проблеми виникли. Для подальших досліджень у цій проблемі вважаємо необхідним вивчення досвіду навчальних закладів щодо впровадження інтегрованого підходу до структурування правових знань.

Стаття надійшла до редакції 03.02.07

Валентина СМІРНОВА

Юридическая клиника как форма реализации интегрированного подхода к структурированию содержания правовых знаний.

Резюме

В статье проанализирована одна из форм реализации проблемы интегрированного подхода к структурированию содержания правовых знаний при подготовке будущих специалистов - юридическая клиника. Автором статьи

¹⁴ Зязюн І. А. Педагогіка добра: ідеали і реалії: Наук. - метод. Посіб. - К.: МАУП, 2000. -312с. - С. 304.

рассмотрены предпосылки возникновения термина "юридическая клиника"; предложены для использования методы, которые способствуют активизации процесса обучения и усвоения студентами основных категорий права, правовых понятий; проанализирован опыт практического применения полученных знаний, который способен повлиять на уровень правовой культуры конкретной личности.

Valentina SMIRNOVA

Legal clinic as form of realization of the integrated approach to strukturirovaniyu of maintenance of legal knowledges.

Summary

One of forms of realization of problem of the integrated approach to strukturirovaniyu of maintenance of legal knowledges at preparation of future specialists is analysed in the article - legal clinic. Pre-conditions of origin of term are considered the author of the article "legal clinic"; methods, which are instrumental in activation of process of teaching and mastering by the students of basic categories of right, legal notions, are offered for the use; experience of practical application of the got knowledges, which is able to affect the level of legal culture of concrete personality, is analysed.